

ADATOK A BUDAI VÁROSHÁZA ÉPÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

Buda város polgársága, mint a kamarától függő városhatóság, 1687 szeptemberében alakul meg, s még ez év december 13-án a királyhoz fordult, s — többek között — segítségét kérte egy városháza felépítéséhez („Pro medys construendae Curiae, vulgo dicitur Rothaus, S. Sacratissima Caeseaa Regiaque Majestas imploratur”).¹ Kérésük 1688. június 30-án vezetett eredményre, amikor a budai kamarai inspekción felszólította a várost, hogy városháza céljára keressen alkalmas helyet és arra kérjen házlevelet.² A városi tanács ekkor választotta ki azt a két telket, amelyen 1873-ig a budai városháza állott. A két telekről az első fennmaradt telekkönyvi leírás 1696-ból való:³

N° 78. Ain Egghaus in der Herr Gassen bey den Fleischbänckhen hat im gesicht 12. im ruckhen 9 cl. 4 sch. es hat auch an dem Ruckhen hinter dem N: 79 ein Pläzel in der lenge 5: und in der braithe 4 cl. 3 sch. begreiffent, hat noch guets Gemeür Gwölber und Keller. Ist ein Thail von Rathhaus.

N° 99. Ain Egghaus hat im Gesicht 11 cl. 1 sch., im Ruckhen 10 cl. 1 sch., und an beeden Seithen 20 cl. gleich lang. hat noch guets Gemeür, Gwölber, auch Keller. Ist ein Theill von Rath-Haus

Mindkét telken a leírás szerint még jó falak és boltozatos helyiségek állottak, s mindkettő alatt pince is volt, tehát városház céljára nyilvánvalóan erős, középkori építésű házakat vett birtokába a tanács 1688-ban. A házak homlokzata nem a mai Szentháromság utcára nézett, hanem az egyiké az Úri utcára, a másiké pedig a Tárnok utcára. A telkek méretei általában (különösen a nagyobb, a 99-es számú telek esetében) megfelelnek a mai méreteeknek. A Tárnok utcára néző épület jó és használható állapotát bizonyítja az is, hogy a városi igazgatáshoz szükséges helyiségeket — közvetlenül a birtokbavétel után — aránylag csekély helyreállítási, javítási munkával biztosítani tudták.

A helyreállítási, javítási munkákat Venerio Ceresola császári építőmester végezte,⁴ Rupp Jakab szerint nyolc boltozatos helyiséget hozott rendbe.⁵ Ez a 99. számú telken álló épület teljes földszinti részét jelentené. Munkájáról azonban, sajnos pontos feljegyzés nem maradt fenn. Csak az ablaküvegezési munka kifizetéséről készült elszámolásokból tudjuk, hogy a helyreállítás (a kőművesmunka) a városházának melyik részére és hány helyiségre terjedhetett ki, hiszen az üvegezésre akkor kerülhetett sor, amikor a kőműves- és asztalosmunka befejeződött. 1689. augusztus 2-án Lang Kristóf Márton üvegmester beüvegezte a tanácsi szolga szobájának ablakát, október 15-én pedig a bírósági szolgálát, a városi őrmesterét (Wachtmeister), a városi vámszedőét (Mautner), a péküzletét (Brodladen), amely a tanácsi szolga szobája mellett volt, s végzett ekkor üvegezési munkát a kapu feletti helyiségben is. Mindezekon kívül a városi jegyző (syndicus) számára¹ állítottak helyre helyiséget és kellett lennie olyan szobának is, ahol a tanácsüléseket tartották.

Mivel a kőműves- és asztalosmunkáról egyáltalán nem, az üvegezőmunkáknak pedig csak egy részéről (1689. augusztus 2.—1690. december 14-ig) maradt fenn feljegyzés, városháza első építéséről csupán annyit állíthatunk teljes bizonyossággal, hogy az üvegezési munkák alapján feltételezett helyreállítás legnagyobb része a földszinten történt, mert amikor emeleti helyiségről volt szó, azt az elszámolásban pontosan megjelölték: „a kapu felett”. Ebből viszont az következik, hogy az emeleti részen is voltak használható helyiségek, s hogy: az épület már 1689 október 15-e előtt — ha ideiglenesen is — tető alá került, bár ács és cserepező mesterek munkájáról nem maradt feljegyzés.

A Ceresola által végzett helyreállítási munka során a cél feltételezhetően nem egy díszes városháza építése volt, hanem a romos épületben a legszükségesebb munkák elvégzése: elsősorban a megrongálódott boltozatok kijavítása, pótlása. Az építés korlátozott méreteit bizonyítja a Ceresolának járó pénzüsszeg mennyisége, és indokolja a város szegénysége. Az építkezés megindulásához szükséges pénzt (394,47 1/2 forintot)

1688-ban a budai kamarai inspekció előlegezte a városnak, s a város még 1692. január elsején is adója volt Ceresolának a 800 forintos munkadíjjal.⁷ Viszont a város hivatali igényeihez képest sem volt szükség az épületen nagyobb méretű helyreállítási, átalakítási munkára: a városházának elfoglalt épületben nemcsak a város igazgatásához szükséges helyiségeket tudták biztosítani, hanem lehetőség volt üzletek elhelyezésére is. Ezeknek az üzleteknek a bérével a város szűkös bevételeit növelni lehetett.

A következő években is csak kisebb javítási munkákra került sor. 1692—1693-ban Kaim Ábrahám ácsmester végzett — az épület egészéhez viszonyítva — jelentéktelen tetőfedési, tetőjavítási munkákat, Kurtz János asztalosmester pedig néhány helyiségben: a péküzletben, a tanácsi szolga szobája melletti helyiségben) az új konyhában és az épületben levő kocsmahelyiségben (Wirths stube), ahol a város borait mérték ki, végzett asztalosmunkákat. E két év alatt a városi tanács kb. 700 forintot fizetett ki különféle mesterembereknek, de ennek az összegnek csak egészen kis része esett a városháza tatarozására.

Ezután egypár évig szüneteltek, vagy csak minimális mértékben folytak a javítási munkák. 1696-ban 55 forintot költöttek a városháza épületére, 1697-ben különböző kisebb kőműves- és ácsmunkákra a város pénztárából 110,51, a gazdasági pénztárból 147,17 forintot fizettek ki, 1698-ban pedig még ennél is jóval kevesebbet. 1698-ban dolgozott először a városháza épületén Hölbling János kőművesmester (kisebb javítási munkát végzett 30 forintért). 1699-ben ugyancsak ő hozott rendbe egy kis szobát, ahová a gyertyaárus költözött be, s ő készítette ez év őszén azt a tanácsi szobát is, ahol az első tanácsülést 1700. február 26-án tartották.⁸ Ebben a munkában részt vett Feretti Bernát kőfaragómester is (az ablakkeretek elkészítésével), aki még ebben az évben az olajárus bolthelyiségében is végzett kisebb munkát. 1701-ben — kisebb javítások mellett — a városi őrmester és a bírósági szolga már korábban helyreállított lakásában (quartier) és a börtönhelyiségben (Arrestanten Zimmer)⁹ folyt jelentősebb javítási munka.

A városháza épületének (illetve az épület egy részének) teljes helyreállítására csak 1702-ben került sor. A munka megindulásának az időpontja és elvégzése Schmall Lajos és Schoen Arnold kutatásai nyomán, valamint Horler Miklós összefoglalása alapján ismeretes,¹⁰ az építkezés részletei azonban nem. Azt tudjuk, hogy az 1702-ben megindult építkezés a mai épületnek csak egy részére (az akkor a 99. számú telken álló házra) terjedt ki, s hogy ez a munka csak 1710-ben fejeződött be. Tudjuk azt is, hogy az építkezés kőművesmunkáit az a Hölbling János kőművesmester végezte, aki már korábban is dolgozott ezen az épületen, s 1700 óta a budai kőműves- és kőfaragó-céh céhmestere volt. Ismeretes az is, hogy az épület tetőzetét Garthner Joachim ácsmester készítette el, hogy a kapu keretét és a sarokerkély köveit Vogl Konrád kőfaragómester faragta, az erkély szobrászati munkáit pedig Francesco Giuseppe Barbieri végezte.

A Hölbling, Garthner, Vogl és Barbieri munkájával kapcsolatos levéltári adatok közlése és feldolgozása nélkül azonban a budai városháza 1702. évi építésének a kérdései nem tisztázhatók. A Schmall és Schoen által feldolgozott levéltári forrásanyagon kívül az akkori városigazgatás fennmaradt irataiban (a budai kamarási és alkamarási számadásokban és számadás mellékletekben, valamint a tanácsülési jegyzőkönyvekben) számos olyan adat található, amelyeknek a segítségével nemcsak a munka megindulásának időpontja, és a munka végzőinek neve állapítható meg, hanem a végzett munkák mennyisége (az építkezés anyagfelhasználásával és költség kihatásával együtt) és a helye is. Ezeknek az adatoknak a segítségével az 1702-ben elkezdett nagy építkezésnek csaknem minden lényeges kérdése megvilágítható, s ezek az adatok lehetőséget adnak arra is, hogy az építkezés előtti állapotot, tehát tulajdonképpen az épületnek a felszabadító ostromokat átvészelt középkori részeit is meghatározhassuk.

A levéltári adatok szerint nyilvánvaló, hogy az 1702. évi városház-építkezéssel kapcsolatban sem az építkezés vezetésénél, sem a homlokzat tervezésénél, annak „olasz barokk” jellegű architektúrájának a kialakításánál Venerio Ceresolának szerepe nem volt. Schoen Arnold is csak azt állapította meg, hogy Ceresola „kezde” és „fejezte be” 1690. január elseje előtt a budai városháza dongaboltozatos helyiségeinek „használhatóvá helyreállítását”, s hogy az „alapvetően indító” munka volt. S ugyancsak ő bizonyította, hogy 1702 márciusa után Ceresola neve budai építészeti vonatkozásban nem fordul elő.

Az előkerült adatok szerint az építkezés — a régi középkori ház átépítése — 1702 júniusában indult meg. Ebben az évben kifizetett a városi tanács a végzett munkákra a kamarási (városi) pénztárból 537,8 forintot, az alkamarási (gazdasági) pénztárból pedig 1310,6 1/2 forintot.¹¹ Ebből az összegből (1847,14 1/2 forint, amely jóval meghaladta a felszabadítás óta eltelt 16 év alatt a városháza javítására összesen fordított költségeket, 550 forint a kőművesmunkát végző Hölbling János, 160 forint pedig az ácsmunkát végző Garthner Joachim munkadíja volt.

A velük kötött szerződéseket a városi tanács 1702. július 10-én hagyta jóvá,¹² amikor az építkezés már javában folyt.

A Hölbling Jánossal kötött szerződés — az építkezésre vonatkozó legfontosabb forrás — teljes szövege a következő:

- Puncta. Vber die Mauer Arbeith beÿ den Rathauses Gebeü. â dato 9. Julÿ. 702
Erstens, die alten gemäür in die höhe, welche vor untauglich erkennet werden, nicht allein in der oberen Contignation umb und umb bis auf gueten absatz abzubrechen, sondern auch an den unteren Stokh beÿ des brodsitzers und Wirths Kuchel, die nichts wehrtig sich befindende seithen-Mäÿr, gahr auch ins fundament, fehrn es nöthig, abzutragen. Von auszenher die fleckhbankh, und des säufensieders gewelb mit denen unnöhtigen zwischen Mäüren gantzlich, Ja auch das alte zwischen Jetziger Rathstuben und Warth-gewelb stehende alte unnütze Gemäür abzutragen, folglich allerseits so wohl ihn- als auswendig, forderist aber auff dem Eckh, einen gueten Fundamental grund, zu graben. die steiner schütt und sandt, iedes vor sich zue separiren, anbeÿ alle schütt, so sich auff denen gewelbern befindet, nach der Nohtturfft wegzuscheiben. Summarie Pr: 50 f:
- Andertens. das Eckh, wo die fleckhbankh gewesen, im Fundament 4. schueh dickh auszer des Fundaments aber 3. schueh dikh bis in die Mittlere linie auff zu mauren, betrifft vor 27. Klafter 54 f.
- Drittens. die alte zwischen der Rath und Warthstuben nidergerissene Maur, bis auff die mittlere lini wider auff zueführen, und die fenster in den rechten Form der Faciade zu versetzen, pr: 12 f.
- Viertens. die inwendige gemeür im hoff von des brodsitzers laden ahn, bis an des Wirths Kuchel Incl: ex Fundamento 3. schueh dickh bis an die mittlere lini auffzuführen thuet vor 16. Klafter 32 f.
- Fünfftens. Im hoff ausz Fundament eine neue 3. schueh dickhe Maur bis an die mittlere lini auffzuführen pr 14. Klafter th: 28 f:
- Sechstens. Im hoff ebener erden die Kuchel vor den brodsitzer anzulegen, selbe sambt den Spatio von H: Ungers haus ahn, bis an die einfarth, id est, sambt der Wirths Kuchel ordentlich, zwar also zu gewelben, damit des sitzers Kuchel â parte gerichtet, zuegewelbet, und mit den Rauchfang übers tach hinaus zue vesehen werde. Nicht weniger damit jene zweÿ rauchfäng von des brodsitzers wohnung und jetzigen Rahtstuben, ihrigen öfen, durch vorgedachtes neü gezogenes gewelb zwar jeder in unterer linie inder haubt-maur â parte, in oberer Contignation aber als zue der Rath-Commission und Warthstuben ihrigen Rauchfäng ordentlich und ohne Winkelwerch zusahmen gezogen werden. Ingleichen damit jener Rauchfang von des Wirths Kuchelherd, und wo man bis-dato in die Warthstuben eingeheÿtzt hatt, durch die haubtmaur übers tach in einen Camin oder Rauchfang ausgeführet werde. und damit auch jener Rauchfang so im hoff zue ersehen, und künftigen Winter zue erheÿtzung des Wirths jetzigen Wohnung mues gebraucht werden, nach der Mensur in der Haubt-Maur übers tach ausgeführet werden, zuesahmen pr: 60. f.
- Sibendens. das Haus thor nebst abrechnung der alten Reminade-gemeür zu versetzen. Pr: 8. f.
- Achtens. die zweÿ alten am Eckh, wo die fleckhbankh gewesen, und der Sayfensider gewohnet hatt, eingerissene gewelber in ein gewelbe zue ziehen, und wieder gantz neü nach der Maas der Faciada zue zugewelben. pr 16 f: und was sich etwan
- Neündtens. An der unteren Contignation altes und mangelhafftes, zue ertragung des darauff kommenden neüen gebewes, auszer des obnotirten, nicht vermögendes sich finden und beÿ kommen mögte, solches denen vorigen 8. puncten gleich, ohne â parte machenden Anrechnung rechts zue verfertigen. Was nun
- Zehendtens den oberen Stok hbetreffen so ist selbiger von des Herrn Ungers haus an bis an des Nachtwechters Quartier so wohl von auszen als Innen her durchgehends gantz neü 2 1/2 Klafter hoch aufzuführen, und haltet solches gemäür, sambt der Gippel Maur so zwischen des H: Unger und den Rathaus soll geführet werden 160 Klafter thuet 320 f.

- Aylftens. Muesz an der Faciada am Eckh, der viereckhete Ärker mit denen tragsteinern vermauret vegewelbt und bis unter tach geführt werden. Pr: 35. f.
- Zwölftens. werden von Herrn Ungers Haus ahn, bis an des Nachtwechters wohnung de proportione der unterlaufenden Maas zwischen denen 17. fenstern und Ärker 9. Muschlen in der Faciada angelegt, dero Werth in vorigen puncto 10. begriffen stehet.
- Dreyzehentens. Wird das Archiv, an des Herrn Ungers Haus auff zwey pfeilern angelegt und gewelbet pr: 22 f.
- Vierzehndtens. Müssen in oberer Contignation die schütt Meür an dem Archiv, Rath- und Warthsstuben auffgeführt und im Sall ein Camin angelegt werden. thuet 75. Klafter 150 f.
- Fünffzehndtens. solle die Haubstiegen erweitert und Accomodirlich mit eichenen stafflen versetzt, auch im Sall mit palagustern versehen werden. Pr: 30 f:
- Sechzehndtens, seind so wohl die unteren als oberen Herdt stätt sambt ofenfüeszen auff zu mauren pr: 9. f. hierbey aber ist vors
- Siebenzehndte und letzte zu observiren, dasz die Faciada, do proportione in formam des (titl) Herrn ober kriegs Commissary Schweidlers Haus angelegt, die Maurer- Handlanger, und gerüstmachungs unkosten von dem Maurmeister alle bezahlet, und jedes in unverputzten stand geliefert, die Bau Materialien aber von der Statt geschaffet werden, betrifft also die Summa dieser puncten 826 f. welche hiermit einem Löbliche Wohlweisen Statt-Rath nicht allein pro revisione et ponderatione derenselben, sondern auch nach beliebiger Veranstaltung vel pro ineundo Contractu mit dem Stattmaurmeister Johan Hölbling dienstfertigst, und respective dienstgehorsamst von dem Statt ober- und unter-Cammeramt überrechnet werden. Actum Ofen den 9. July 702.

(Atanács pecsétjével ellátott záradék szövege a szerződésen:) Vorstehender Entwurff ist nicht allein placidirt, sondern drüberhin bey heüntiger Raths Session mit dem Burgerlichen Statt Mauermaister Johann Hölbling solcher gestalten conueniert, undt accordert worden, dasz Ihme vor seine arbeith allein 550. f. Pares gelt, undt dan 10. Emer Wein ausz gemeiner Statt Keller gegeben werden solle; Uhrkundt dessen gemeiner Statt Insigel. Ofen den 10. July 1702.

N: Burgermaister undt Rath alda¹³

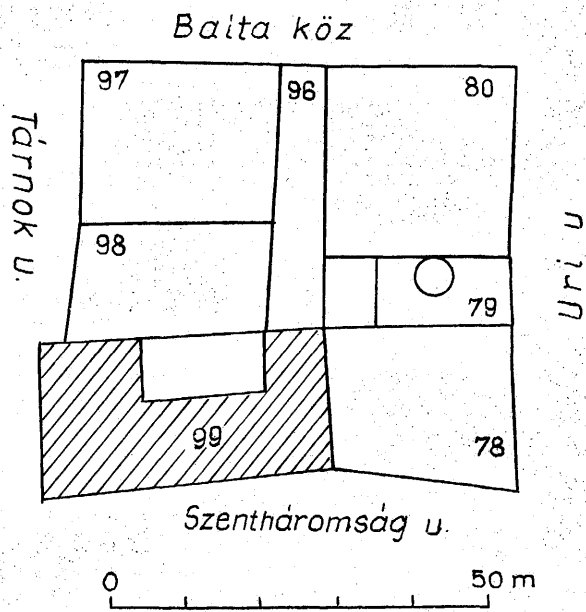
A szerződés szövegében az elvégzendő munkák felsorolásának a sorrendje (a bontás, a földszinti és az udvari rész építése, a kémények építése, a házkapu elhelyezése, az emeleti rész építése, a főlépcső kiszélesítése, a homlokzat kialakítása) lehetőséget ad arra, hogy az épület régi állapotát és a helyreállítás, átalakítás mértékét (és részleteit) megállapíthassuk. Megjegyzendő, hogy mind a földszinten, mind az emeleten a leírás a városháza épületéhez délfelől csatlakozó Unger-háztól indult ki, s tartott az Úri utca sarkán álló 78-as számú házig. Ez szintén a város tulajdonában volt, s bár 1688-ban városház céljára foglalták le, nem erre, hanem az éjjeliőrök szálláshelyének, lakásának használták. Ennek a földszintes háznak az építésére és a mellette levő épülethez való kapcsolására ekkor nem került sor.

Az átépítésre került ház azonban nem L, hanem U alakú volt. (1. kép.) Az udvart nyugatról a mai főlépcsőház helyén levő épületrész zárta le, melynek keleti fala megegyezik a mai fallal, a nyugati pedig a kapubejárattól számított második helyiség falának a folytatása volt. A városháza épületének ezt a részét a XVIII. század közepén a Matthey mérnök által készített térkép is ábrázolja¹⁴ (2. kép), de bizonyítják ezt a megállapítást az 1702. évi építkezésre vonatkozó ácsmesteri elszámolások adatai is: ugyanis ekkor a padlástér lezárását — az oromfalat — nem téglából, hanem deszkából készítették el. Az oromfal készítése egyébként bizonyítéka annak is, hogy a városházának kiválasztott eredetileg is emeletes épület még az átépítés idején is földszintes házak között állott. A padlástér deszkából készített lezárásának a helyét az ácsmester pontosan megjelölte: az Unger-háznál és a Stettner-háznál¹⁵, tehát nem az éjjeliőrök szállása, lakása felé eső részen).

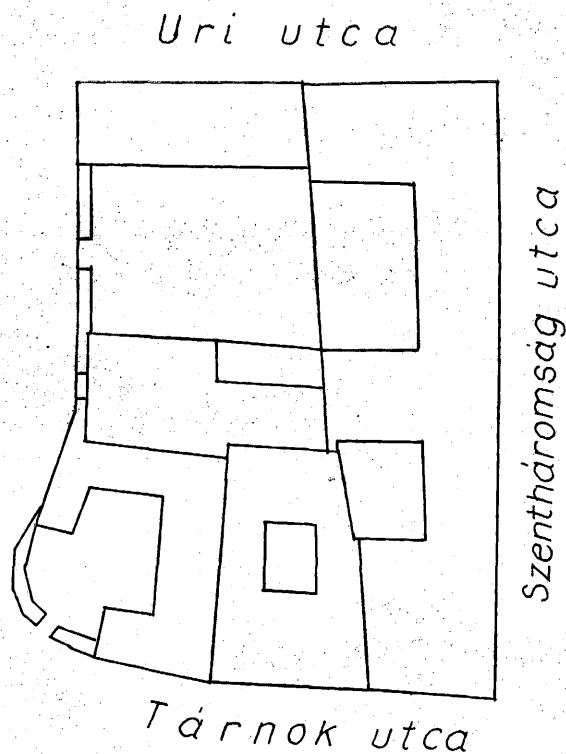
Unger György városi tanácsos és kereskedő neve szerepel az 1696. évi Zaigerben, mint a 98. számú, jó falakkal, boltozatos helyiségekkel és pincével rendelkező ház birtokosa. Stettner neve viszont a Zaigerben nem fordul elő, de az ácsmesteri elszámolásban a nevével jelzett ház minden kétséget kizáróan azonos a Zaigerben — birtokosnév nélkül szereplő — 96. számú házzal, amely egy keskeny kis telken, a mai Balta

közben (akkor Kurze gässl-nek nevezték) állott. Ez a ház 1696—1702 között kerülhetett Stettner birtokába. Stettner azonban nem sokat törődött a telkével, amelyen a Zaiger szerint az ostromok után csak valami kevés maradt meg a régi falakból (hat etwas wenig von alten mauren), mert sem a teleklevelet nem váltotta ki, sem a házat nem építette fel. Így a telket, házhelyet, mint „brandstatt”-ot 1711-ben a városi tanács 50 forintért Thörr Lőrinc szabómesternek adta el.¹⁶ A Stettner-telek szélessége — a Zaigerben szereplő felmérési adatok szerint — 4 öl volt. Ez a szélesség — bár az akkor készült felmérések adatait nem tekinthetjük tökéletes pontosságúknak — körülbelül megfelel a városháza akkori nyugati udvari szárnya szélességének. Az Unger-ház Tárnok utcai homlokzatának a hosszúsága (7 öl és 4 1/2 láb) pontosan egyezik a városháza keleti udvari szárnyának homlokzati hosszúságával. Felvethető tehát annak a lehetősége, hogy a középkorban a mai épület két udvari szárnya, a 98. számú telken álló ház (amely még a XVIII. százd közepén is a teleknek a városházához csatlakozó részén állott, az udvara nézett a Balta közre) és az Unger-ház egységes épület volt. Ennek a lehetőségnek a feltételezését erősítheti az épület mai alaprajza is. A Szentháromság utcára néző épületszárny (a mai főhomlokzat) egyrésze — a régi 99. számú telken álló ház itteni része — a sok átépítés ellenére is különválasztható az udvari szárnyaktól. E különválasztásnak a feltételezését lehetővé teszi az épület Tárnok utcai szárnyának a Szentháromság utcai szárnyal való érintkezésénél még ma is fennálló fal szélessége (ez a szélesség a két épület hajdani tűzfalaiból adódik), és az, hogy a mai Szentháromság utcai szárny udvari fala ennek a széles falnak a középvonalából indul ki. A Szentháromság utcai épület keleti zárófala nem a mainak a helyén volt, hanem azzal a széles fallal azonos, amely a mai épület erkély alatti helyiségét kettéválasztja (3. kép).

Ha a mai épület Szentháromság utcai részének a felszabadítás után a 99. számú telken levő szakasza a Tárnok utcára néző épületszárnytól, illetve épülettől elválasztható (bár ehhez a döntő adatokat csak az épület régészeti vizsgálata tudná szolgáltatni), akkor felmerül az a kérdés is, hogy a két épület mikor került egymással összefüggésbe? Erre a kérdésre sajnos okleveles adatokkal válaszolni nem lehet. Megállapította ezt már — az 1945 utáni kutatások összefoglalása alkalmával, a házat mint gótikus épületet szemügyre vevő — Gerevich László is: „Különös, hogy a középkorban is valószínűleg városházának használt épületről az oklevelek hallgatnak.” Gerevich feltételezte ugyan, hogy ez az épület volt a középkori budai városháza, és ezt indokolta azzal is, hogy „Földszintjének árkádíves kiképzése a városház építészet jellegzetes és elmaradhatatlan része,”¹⁷ de ezt a feltételezést és indoklást csak akkor lehetne elfogadni, ha

1. kép. A városháza telektömbjének helyszínrajza az 1696. évi Zaiger alapján
Lageplan des Rathausgrundstückblocks auf Grund des Zaigers aus dem Jahre 1696

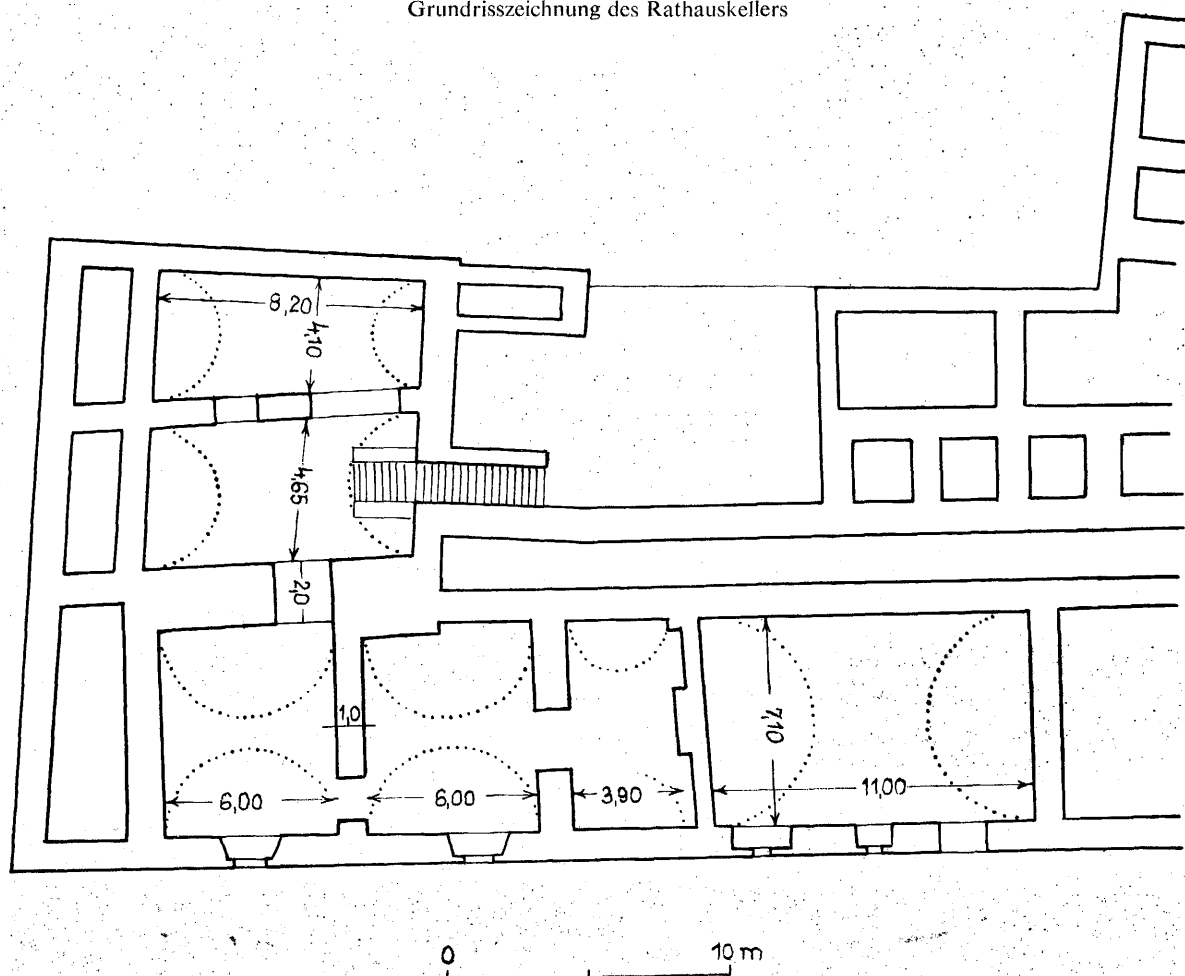

2. kép. A városháza telektömbje Matthey 1741. évi térképén
Grundstückblock des Rathauses auf der Karte Mattheys vom Jahre 1741

bizonyítékunk lenne arra, hogy a Szentháromság utcai épületrész a mögötte levő épülethez kapcsolódott már a középkorban is. Erre vonatkozó bizonyítékot az 1702. évi helyreállítással, átépítéssel kapcsolatos feljegyzésekből levonható következtetések szolgáltathatnak.

A felszabadítás után városházának elfoglalt épület kapuja az átépítéskor, de nyilvánvalóan már a felszabadítás előtt is, a Szentháromság utcában volt. Ennek a kapubejáratnak a középkori létezését bizonyítják az 1945 utáni helyreállítás során előkerült szegmentíves ülőfülkék. Szegmentíves ülőfülkék kerültek elő azonban ugyanekkor az udvarra néző falban is, sőt ennek a falnak a mai Tárnok utcai szárny udvari részével való találkozásánál egy faragott kő kapukeret töredéke is napvilágot látott. Ezek alapján feltételezhető, hogy a Tárnok utcai épület eredeti kapubejárata itt volt. Hogy ezt a kapubejáratot a felszabadulás előtt szüntették-e meg, vagy csak utána, a Ceresola által végzett helyreállítás során falazták-e be, arra pontos, bizonyító adatok nincsenek. Nyilvánvaló az, hogy a felszabadítás után a telkek kimérésénél, az épületmaradványok számbavételénél elsősorban nem a hagyományok fenntartásával, a régi telekrendszer megőrzésével törődtek, hanem igyekeztek a város területét úgy felosztani — a várható telekkönyvi jövedelem biztosítása érdekében —, hogy a kimért és igénylendő telkeken hasznos és használható épületek, épületmaradványok legyenek. Ily módon sor kerülhetett a korábban egységes épületek kettéosztására. Az Unger-és Stettner-ház is így keletkezett, a középkori egységes épületet a Tárnok utcai kapu déli fala mellett elvágva. A megmaradó rész viszont ekkor a Szentháromság utcai épülettel egységet képezett. A Szentháromság utca és a Tárnok utca sarkán a két épület találkozásánál eredetileg üresen maradt derékszögű területet a felszabadítás idején már falak zárták le, melyeken belül két üzlethelyiség — a mészárosé és a szappanfőzőé — volt, és a Szentháromság utcai szárnynak az épület két udvari szárnyával összefüggő emeleti része is volt. A lépcsőház (1702-ben főlépcsőháznak nevezik) a mainak a helyén az épület nyugati udvari szárnyában vezetett fel az emeletre, tehát a Szentháromság utcai kapubejárathoz kapcsolódott. A két épület összekapcsolása tehát már a felszabadítás előtt — a középkorban — megtörtént.

3. kép. A városháza pincéjének alaprajza
Grundrisszeichnung des Rathauskellers

1702-ben a városháza helyreállítását nagyarányú bontási munkával kezdték, először az ostromok alatt nyilvánvalóan erősen megrongálódott emeleti részen. Az emelet nagy részét „körös-körül” (tehát a Tárnok utcában, a Szentháromság utcában és az udvari szárnyon) le kellett bontani. Sor került az alkalmatlan régi falak lebontására a földszinten is, bár itt jóval kisebb mértékben, mint az emeleten. A földszinten a falak lebontása a következő helyiségeket érintette: a Tárnok utcai szárny udvari részén a kenyérárus és a kocsmá konyháját, ezeknek az udvari oldalfalait, valamint a sarkon levő mészsárszéket és a szappanfőző boltját, amelyeket egy közfal választott el egymástól. A Szentháromság utcai oldalon a földszinti homlokzati rész nyilvánvalóan megfelelő épységben lehetett, mert itt bontásra nem volt szükség, csupán az itt levő tanácsszoba és várószoba közötti falnak (valószínűleg csak egy részét) bontották le, talán a térelosztás szándékolt megváltoztatása miatt, hiszen ezt újra felépítették, és a homlokzat helyes formájának megfelelően helyezték el az ablakokat is. Mivel itt új homlokzati fal építésére nem került sor, állítható, hogy az ablakok elhelyezésének a munkája csak az ablakkeretek homlokzati megjelenésének a szempontjából volt szükséges.

Lényegesen nagyobb építésre volt szükség a sarkon, ahol a lebontott mészsárszék helyén egy 27 öl terjedelmű, 4 láb vastag alapot és arra 3 láb széles falat építettek a földszint magasságában (a szerződésben az „in die Mittere linie” a földszintet az emelettől elválasztó fődémet jelenti), az itteni két beszakadt boltozatú helyiséget pedig egy bolthajtás alá vonták, s az új boltozatot a homlokzatnak megfelelően alakították ki. Az udvari részen a lebontott régi falak helyére két kisebb falat (16 öl és 14 öl terjedelműeket) építettek fel, szintén csak a földszint magasságában. 1702-ben a sarkon azért kellett az új falakat csak a földszint magasságáig felhúzni, s egyáltalán a falakat újra felépíteni, mert oda egy sarokerkélyt szándékoztak építeni, és szükség volt a jó, teherbíró falakra. Az udvaron viszont az épységben maradt főfalakhoz az Unger-háztól kezdődően a bejáratig, „bis an die einfahrt” (a mai Szentháromság utcai kapuig) L alakban földszintes rész csatlakozott, amelyet a felszabadítás után a Tárnok utcára néző kocsmahelyiség (a régi, középkori kapubejárat helyén) és a mellette levő péküzlet konyhájának, illetve a kocsmáros lakásának használtak. Ezt az udvari földszintes részt 1702-ben sem építették fel az emelet magasságáig. Az 1702. évi szerződésben a falak és a kémények építésére vonatkozó meghatározások alapján nyilvánvaló, hogy a földszinti udvari rész későbbi hozzáépítés az épülethez: a falakat alapjaikból (ex Fundamento, ausz Fundament) kellett újra felépíteni (mint az épület sarkán is), tehát korábban csak sebtében felhúzott falak állottak itt. A későbbi hozzáépítést bizonyítja az is, hogy az udvari helyiségek kéményei 1702 előtt nem az épület főfalába voltak beépítve. Valószínű, hogy ez a földszintes udvari rész csak a török uralom alatt épült fel, s az is, hogy akkor a Tárnok utcai kapubejáratot még használták. Ugyanis az 1702. évi kőműves-szerződésben „Unger-ház melletti térséget” említettek a kenyérárus konyhájának az építésével kapcsolatban. Ez a térség (spatium) a régi Tárnok utcai kapubejárat előtt volt az udvaron, s az udvari fal felhúzása után a kocsmáros lakásául szolgált. Arra vonatkozóan, hogy a Tárnok utcai kapubejárat még közvetlenül a felszabadítás után is létezett, bizonyíték lehet az is, hogy 1696-ban a vári telkek összeírásakor, felmérésekor a Dísz tér felől jövő összeírók az épület homlokzatát a mai Tárnok utcára helyezték. Az épület szétosztása után azonban a Tárnok utcai kapubejárat feleslegessé vált. Ezért helyezhették itt el a városi kocsmát, 1692 körül, mint erre az akkori asztalosmunkák városi elszámolásai utalnak.

Az 1702. évi kőműves-szerződésben szerepel a városház kapujának az építése is, de a kapu pontos helyét nem jelölték meg. Nyilvánvaló azonban, hogy a Tárnok utcai épület szétosztása után más kapuról nem lehet szó, mint a Szentháromság utcai épületszárny régi kapujáról. Ennek a kapunak a készítése elsősorban kőfaragó munka volt. Erre a munkára természetesen nem vonatkozott a kőművesmesterrel kötött szerződés. A szerződés egy-két pontja azonban tartalmaz olyan elvégzendő kőművesmunkákat, amelyek a kőfaragómunkájához kapcsolódtak. Az egyik ilyen munka — a földszinten — a ház kapujának az elhelyezésével volt összefüggésben, a másik pedig — az emeleten — a tervezett sarokerkély építészeti, falazási biztosításával. A ház kapujának az elhelyezésével kapcsolatban a kőműves munkája — szerződés szerint — a régi „reminade” falaknak a lebontását és az új — a kőfaragók által készített — kapukeret elhelyezését (illetve az elhelyezés biztosítását) jelentette. A kőművesnek (talán az új kapu magasztása végett) le kellett bontania a régi kapunak a felső — körnegyed — íve felett levő falat, a teherelhárító ívet (Entlastungsbogen), hogy az új kapukeret ide beilleszthető legyen.¹⁸ Nem került ekkor sor a kapu áthelyezésére, mint eddig állították, hanem csak az új kapukeretet helyezték el.

A budai városháza épületének földszinti beosztása az 1702. évi átépítés idején a következő volt: a Szentháromság utcai kapubejáratból balra nyílt az ajtó a várószobába, és innen a tanácsszobába.

A kaputól jobbra három helyiség volt, ezeknek a rendeltetésére azonban adatok nincsenek. Az épület Tárnok utcai szárnyán csak üzlethelyiségek voltak (az Unger-háztól elkezdve), a városi kocsmá, a péküzlet, a szappanfőző boltja és a mézsárszék. Az udvari részen az Unger-háztól a bejáratig a kocsmáros lakása, konyhája és a kenyérárus konyhája. Az épület földszinti beosztásának a megállapítását elsősorban a szerződésnek a kémények építésére vonatkozó megjegyzései, meghatározásai teszik lehetővé. A szerződés szerint a kőművesnek a tetőn átvezető kéménnyel kellett ellátnia a kenyérárus konyháját, s gondoskodnia kellett arról, hogy azokat a kéményeket, amelyek a kenyérárus lakásának (a péküzletnek) és a mellette levő, akkori tanácsszobának a kályháihoz tartoztak, az újonnan épített boltozatokon át a földszinten a főfalban (a hajdani két épület közös tűzfalában) külön-külön, úgy vezesse, hogy azok az emeleten, mint a tervezett tanácsbizottsági (Rath-Comission) és várószobához tartozó kémények, hajlás (Winkelwerch) nélkül összevonhatóak legyenek. Hasonlóképpen a főfalban kellett kivezetni a kocsmá konyhájának, a földszinti várószobának és a kocsmáros lakásának a kéményeit is (4. kép).

A földszinti rész helyiségeiben a boltozatok általában rendben voltak, és teherbíróak lehettek, mert a szerződésben új boltozatok készítéséről csak az újonnan épített helyiségek esetében volt szó, a többi helyiségre vonatkozóan, minden külön munkadíj megjelölése nélkül, tehát nyilvánvalóan jelentéktelen munkával járó javításokra (a régi és hiányos falak helyrehozására) kötelezték a kőművest, annak biztosítása céljából, hogy a boltozatok elviseljék az emeleti részt.

A budai városháza 1702. évi építésénél a legnagyobb kőművesmunka az emelet teljes újjáépítése volt. Az Unger-háztól az éjjeliőrök szállásáig 2 1/2 öl magasságban teljesen új falat húztak fel, 160 öl terjedelemben, az Unger-ház és a városháza között épített tűzfalal együtt. Az emeleti sarkon egy négyszögletes zárt erkélyt helyeztek el. A kőműves tartozott ennek a tartóköveit beépíteni, az erkélyt a tető alá felvezetni és beboltozni. Az emeleti részen a következő helyiségek voltak: az Unger-ház melletti részen a levéltár (ide két pillért is beépítettek), aztán — a sarkon — a tanácsszoba, a Szentháromság utcai oldalon a várószoba, valamint egy nagy terem (Sall). Az emeleti helyiségeket nem újonnan alakították ki: a szerződésből kitűnik, hogy a válaszfalakat a leomlott régi falak (schütt Meür) helyén építették fel. A főlépcső, amely a nagy terembe vezetett, a régi helyén maradt, ekkor csupán a kiszélesítésére és tölgyfából készített lépcsőfokokkal és balluszterekkel (Palaguster) való ellátására került sor. A másik lépcső, melynek létezését a főlépcső elnevezés miatt feltételezhetjük (helye azonban ismeretlen), építésére vagy javítására nem utal a szerződés szövege.

A ház homlokzatát Schweidler főhadbiztosnak az Úri utcában (a mai 38. számú ház helyén) állott háznak a formájára kellett kialakítani. E ház homlokzati mérete (de a telek nagysága is: az utca felől 12 öl 3 láb, hátul 11 öl 3 láb, a két oldalán 15 öl) nagyjából az újjáépített városháza méreteinek felelt meg. A házat a rajta levő, meglehetősen jó falak és boltozatos helyiségek felhasználásával 1698. január 20-a után építtette újjá Schweidler. Sajnos ennek a háznak a XVII. század végi állapotáról — a XVIII. század közepén és különösen a XIX. században történt nagyarányú átalakítás miatt¹⁹ — pontos adatok, amelyek a városháza épületével való egybevetését lehetővé tennék, nem maradtak fenn. A városháza homlokzatának kialakítására vonatkozóan a szerződésben csak egy részletesebb utalás van: az újonnan épített emeleti (homlokzati) falak felrakásánál az épület 17 ablaka és az erkély között arányosan elosztva 9 kagyló (Muschlen) elkészítését a kőművesnek kellett vállalnia.

A városháza építkezése 1702. június közepén indult meg. A szerződés szerint Hölblingnek, aki a munkát 826 forintért vállalta, kellett kifizetnie a kőműves- és napszámos munka, valamint az állványzatkészítés költségeit. Az építkezési anyagok beszerzését a város vállalta. A fennmaradt pénztári számadás-mellékletek szerint 1702-ben a városháza építkezéséhez a következő anyagokat vásárolták: június 16—október 10-ig felszállítottak a várba 170 fuvar (48 hajórakomány) friss dunai homokot (140 forint).²⁰ Az év folyamán felhasználtak az építkezéshez 20 500 téglát (mauer und gewelb zügl).²¹ Ennyi téglából kb. 10 köböl (68 m³), vagy egy másik vélemény szerint (habarccsal együtt) 82 m³ falat lehetett felrakni.²² A szerződésben megjelölt falazások mennyiségi adatai azonban ennél jóval nagyobbak voltak. Feltételezhető tehát (s erre utal a szerződés első pontja is), hogy a bontási anyag nagy részét is felhasználták az építkezéskor. Vegyes (téglaival és új kővel való) falazásra ekkor nem kerülhetett sor, mert a számadás-mellékletek szerint az építkezéshez felszállított kőanyag legnagyobb részét az erkély építéséhez használták fel. 1702. július 1. és december 3. között felszállítottak ide 23 fuvar követ a svábhegyi, az Újlakon kívüli és a pesti kőbányákból (kapu- és kerékvető kő, alsó ablakkő — ablakkönyöklő — a tanácsi és várószobába, kőlapok és párkánykövek

0 10 m

4. kép. A városháza földszintjének alaprajza
Grundrisszeichnung des Erdgeschosses des Rathauses

az erkélyhez). A tetőszerkezet elkészítéséhez 533 forint értékben vásároltak építőfát (a Felvidékről, a bányavárosokból a Dunán leúsztatott 130 kis és 147 nagy gerendát, valamint a császári malomudvarból), 5 és fél fuvar lécet, 13 000 lécszöveget (Lattennagel), 27 000 tetőcserepet (Tachzügl), 2000 faszindelyt (Schindl) és 3000 zsindeleyszeget, 340 deszkát (Tischlerladen, Panckladen).²³

Az építkezés lefolyása 1702-ben a következőképpen rekonstruálható.²⁴ Június 25-ig Garthner Joachim ácsmester 6 1/2 napszámmal előkészítette az építkezéshez szükséges kőművesállványzat faanyagát (Mauer-schrägen). Augusztus 4-ig elkészültek a kapu kőfaragó-, kőműves- és ácsmunkáival, valamint az új kapu sarokvasainak a forrasztásával (Vergüssung). Szeptember közepére elkészült a földszinti tanács- és várószoba (szeptember 24-ig bevakolták, szeptember 28-án a földszinti tanácsszobában egy új, zöld kályhát állítottak fel, október 6-án pedig már a padlót is felsikálták). Szeptember 24-ig elvégezték a szükséges bontási munkákat, s október végére befejeződött az emeleti falak felrakása. Október 29-re már a városház körül heverő építési anyagot is összetakarították. Közben Garthner Joachim ácsmester elkészítette a tetőszerkezetet, amely munkáért a szerződésben kikötött 160 forinton és 10 akó boron kívül 1702. november 16-án még 4 akó bort kapott. A tetőszerkezet elkészítése, amely 370 ácsnapszámot vett igénybe (a felhordása még külön 75-öt), Garthnernek egyúttal mestermunkája (Maisterstuckh) is volt.²⁵ November 18-án lebontották az épület állványzatát, és a tetőcserepek felviteléhez külön állványt építettek. Utána — még novemberben — Garthner elkészítette az utcára és az udvarra néző ablakokat, valamint az épület két végén (az Unger- és a Stettner-ház felé) az orom bedeszkázását és elkezdték a tetőszerkezetre a lécek felszögelését. Novemberben Hölbling — szerződésen kívül — megcsinálta a kocsmakonyha ajtajának és a vendégszoba (Gaststube)²⁶ utcára nyíló ajtajának a falazását. Ebben a hónapban Spielbieler György János fazekasmester két új kályhát állított fel: az egyiket a kocsmában, a másikat a kenyérárus boltjában, s elvégezte a városháza többi kályhájának a javítását, többek között az órszobában és a polgárszobában (burger stube).²⁷ December 3-ig 8 kőműves napszámmal és 119 egyéb napszámmal felhordták és berakták (einhencken) a 27 000 tetőcserepet. December 23-ig 23 ácsnapszámmal befejezték az épület tetőfedési munkáját: ahol a tetőcserep nem volt elég, a hajlatokat (Ixen), a toldásgerendák (Anzüg) alatti részt, valamint a tetőszerkezet gerincét (Gratt) kideszkázták, s erre szögezték rá a faszindelyeket, és belülről aládeszkázták („untersatz”-ot készítve) az egész tetőt. Karácsonyra az épület tető alatt állott.

A városház épületén azonban munka még maradt a következő évekre is. A szerződés szerint Hölblingnek a kőművesmunkák befejezése után az épületet bevakolatlan állapotban kellett átadnia, s nyilvánvalóan jócskán maradt még elvégzendő belső és díszítőmunka is, azonkívül, hogy a sarokerkély sem készült el 1702-ben. Amini Antal kőfaragósegéd és társai ugyan már július elsejére elkészítették az erkély gyámkövét (Tragstein), Vogl Konrád nürnbergi származású kőfaragó mester pedig augusztusig az erkély alsó részét (Fuesztaffel), a következő években azonban nagyobb munkákat a városház épületén nem végeztek. 1703-ban a városi pénztárból a városház építésére csupán az előző évről elmaradt kifizetések történtek. A városnak hosszú évekig nem volt pénze az építkezés folytatására, befejezésére. Az 1703. évi városi kiváltságlevél elnyeréséért ius armorum címén 8600 forintot, a repülőhíd megváltásáért 2000 forintot kellett fizetni. A város jövedelmi forrásai a Rákóczi-szabadságharc alatt igen nagy mértékben csökkentek, sőt 1706-ban, az adófizetés elmaradása miatt is kénytelen volt a város 2400 forint kölcsönt felvenni, hogy a császári hadsereg ellátását biztosítani tudja.²⁸

Az erkély építésének befejezésére ezért csak 1707. április 14-e után került sor. A kőfaragómunkát ekkor is Vogl Konrád végezte, a szobrászati munkát Francesco Giuseppe Barbieri, a kőművesmunkát pedig Hölbling János, akinek a munkája azonban nemcsak az erkély faragott köveinek az elhelyezésével volt kapcsolatos, hanem az emeleti sarokszoba falainak az építésével is, amelyhez 1000 téglát (gwelb zigl) használtak fel (tehát kb. 3×3 méter nagyságú fal építésére kerülhetett sor, nyilvánvalóan az erkélynél).²⁹ Ebben az évben készített Vogl Konrád János (15 forintért) a péküzlet feletti kis helyiséghez két (in der Mas 30 schueh) ablakkövet is.³⁰ A városháza építésének befejező munkái (elsősorban az emeleti részen) azonban még néhány évet vártak magukra. A városi jövedelmek emelkedésére 1709-től kezdve került sor, s csak ezután jöhetett szóba az abbamaradt építkezés folytatása. Vogl Konrád kőfaragó mesteren kívül Mätzinger Farkas is készített ekkor ablakokat a városházához. Hölbling rendbe hozta az irodát (Cantzley Stube) és a péküzletet, ajtót falazott a tanácsszobában, Böisinger Farkas Henrik festő (a volt polgármester testvére) pedig ennek a falára figurális festményeket készített. Ezek a festmények a XVIII. század végén még láthatóak voltak, az akkor már kancelláriának („író ház”) használt teremben. Témájukat és felirataikat Vályi András

1796. évi leírásából ismerjük: „... Károly Császárnak lovon ülő képezete a városnak tzimereivel, és két Angyalnak képeivel, mellyek balról e' szavakat lehellik:

SenatVI ConCorDIaM.

Jobbra pedig e' szavakat:

PerennabIt SenatorVM ConCorDIa.

Alább egy zöld pázsitra alkotott képezet pedig egy sisakon e' szavakat mutattya:

PaCeM tIbI BVDa reposCo.

E' képezetnek jobb része felől szőlők függenek, illy felirattal:

A fructu vini multiplicati sunt fideles in pace.

A' bal felől levő kalászkónál pedig ez a' felirat van:

Dominus pascit fines tuos pace, et adipe frumenti satiat te.

A' közönséges kívánság pedig ez:

MetropoLI s BVDa In paCe fLoreat.” A képek készítésének az idejét a négy chronogramm egyformán 1707-ben jelöli meg. Vályi András leírásában nyilvánvaló tévedés az, hogy Károly császárt említi. A kép vagy az akkori császárt, I. Józsefet, vagy — s ez valószínűbb — I. Lipótot (akitől a város a kiváltságlevellet kapta) ábrázolhatta. A tanács egyetértésének az erős hangsúlyozását az 1705. évi polgármester-választással kapcsolatos nagy viszálykodás (amelynek kezdeményezője, majd fő szenvedő alanya éppen a festő testvére volt) teszi érthetővé. A béke négyszeres kívánsága pedig a Rákóczi-szabadságharcra utal. Ebben a festményekkel díszített új tanácsteremben az első ülést — az első pestisjárvány idején — 1710. június 6-án tartották meg.³¹ 1714—1715-ben a városház emeletén (a levéltár helyére) egy kápolnát építettek, ahol 1715. július 7-én a budai polgárság kérésére a pozsonyi Szent Márton-templomból Budára szállított Alamizsnás Szent János alexandriai püspök ereklyéit helyezték el. A kápolna építése a városnak 1714-ben 959,45 1/2, 1715-ben 403,56 forintjába került (kőművesmunka 333,3 1/2, kőfaragó 44, szobrász 29,34, asztalos 311,36, lakatos 288,20, aranyműves 72,15, festő 38, kályhas 80, ács 68,33, bádogos 98,24 forint). Ekkor készült a kápolna fölé egy kis torony is.³² Az 1723. évi nagy budai tűzvész alkalmával a városháza is leégett. A tetőzetet még ugyanebben az évben helyreállították, az egyéb helyreállítási munkákra — 761,53 forintért — 1724-ben került sor. A helyreállítás kőművesmunkáit Kaÿr Mátyás kőművesmester végezte el 206 forintért, a torony befedését Offner Ferenc bádogosmester 67 forintért, s ekkor helyeztek el két harangot — Zehetner Ferenc munkáit — a városháza tornyában. Arra nincs adat, hogy az 1723—1724. évi helyreállításkor az 1702. évi építkezés során kialakított épületen módosítás történt volna.³³ Az 1702. évi építkezés tehát a budai városháza épületének a formáját és a beosztását évtizedekre meghatározta.

A levéltári adatok az 1702. évi építkezés kérdéseinek tisztázásán kívül lehetőséget adtak arra is, hogy az épület középkori építéstörténetének a kérdéseit is érintsük, s ezeknek a megoldásához új adatokat, s az adatok alapján új feltételezési lehetőségeket szolgáltatassunk. Arra természetesen nem volt lehetőség, hogy ezeknek a kérdéseknek a végleges megoldását megkíséreljük. Az 1702. évi nagy építkezés adatai alapján azonban annyi mindenestre megállapítható, hogy a mai épület — a várnegyed egyik reprezentatív épülete — jóval több középkori maradványt tartalmazhat, mint amennyit eddig — régészeti kutatások nélkül — feltételezhettünk.

*

Nagyarányú építkezésre, nagy átalakításra, bővítésre, az épület mai formájának a kialakítására 1770—1772 között került sor, Nepauer Máté kőművesmester vezetésével. Nepauernek a kőművesmunkáért a városi tanács 1770-ben 1512,36 1/2, 1771-ben 1402,28 1/2, 1772-ben 1287,55 1/2 forintot fizetett, az új tetőszerkezet elkészítéséért pedig — 1771-ben — Reischl Gáspárnak 1250 forintot,³⁴ tehát összesen az építkezésért csaknem háromszorosát annak, amibe az 1702. évi építkezés került.

Ennek az építésnek, mint a budai városháza újkori építéstörténete második fejezetének levéltári forrásanyag alapján történő részletes feldolgozása, s ezzel kapcsolatban az 1688-ban városház céljára igénybe vett 78. számú ház, valamint a XVIII. század elején (1701—1714 között) a város által megszerzett Jungmayr-féle ház (amelynek a telkén még 1696-ban is állott egy régi magas torony: „Ist ein alter hoher Thurn”)³⁵ történetének a vizsgálata azonban éppen úgy egy külön tanulmány feladata, mint annak a kérdésnek a vizsgálata, eldöntése is, hogy valóban e városháza helyén állott-e Buda város tanácsháza a középkorban. Mindehhez a fennmaradt levéltári forrásanyag teljes feldolgozásán kívül igen alapos régészeti vizsgálatra is szükség lenne.

JEGYZETEK

- ¹ Budai lt. — Acta Administrationis Cameralis, 1687. december 13.
- ² Budai lt. — Tanácsí jegyzőkönyv, 1688. június 30.
- ³ Budai lt. — Zaiger über die Vöstung und Wasser Statt, 1696.
- ⁴ Schoen Arnold, Ceresola Capo Maestro budai korszaka. — Művészettörténeti Értesítő 1959. 57.
- ⁵ Rupp Jakab, Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Pest, 1868. 227.
- ⁶ Budai lt. — Statt Ober Cammer Ambtsrechnungen, számadási mellékletek, 1689—1690. Lang Kristóf Márton üvegesmester elszámolása a városház épületében végzett munkájáról.
- ⁷ Gárdonyi Albert, Budai középítkezések a XVII. század végén. — Historia 1928. 7—8. szám. Pestbudai Emléklapok 1—2.
- ⁸ Budai lt. — Tanácsülési jegyzőkönyv, 1700. február 26: „Sessio prima in der neuen Rathstuben im Rathhausz.”
- ⁹ Az 1692—1701 között történt építkezésekre vonatkozó adatok a Budai lt. — Statt Ober Cammer Ambt számadás-könyveiből és számadás mellékleteiből valók.
- ¹⁰ Schmall Lajos, A budai régi városháza története (kézirat a Szabó Ervin Könyvtárban). — Schoen Arnold idézett cikke, és Hölbling építőmester Budán. — Művészettörténeti Értesítő, 1958. 141. — Horler Miklós, Budapest műemlékei I. Budapest, 1955. 462.
- ¹¹ Budai lt. — Számadáskönyvek, 1702. — Untercammer Ambtsrechnungen, számadások és számadási mellékletek, 1702.
- ¹² Budai lt. — Tanácsülési jegyzőkönyv, 1702. július 10.
- ¹³ Ez a szerződés a budai alkamarási számadások 1702. évi mellékletei között található: N: 18. Auszgab 41. f. auf des Maurmeisters Johann Hölbling seinen Contract. — Hölbling 1702 december 31-i feljegyzése szerint erre a szerződésre felvett Keppelertől 10 akó bort, a polgármester assignatiójára Langhauser Jánostól 350, Kokall-tól 80, Keppeler-től 40, tehát összesen 471 forintot.
- ¹⁴ Plan der König. Haupt Stadt Und Festung Ofen... 1743. (Wien, Kriegsarchiv, Inland C. V. Bp. No 17.) — Fényképmásolata a Kiscelli Múzeumban.
- ¹⁵ Budai lt. — Alkamarási számadás mellékletek, 1702. N: 21.
- ¹⁶ Budai lt. — Zaiger über die Vöstung... 1696. — No 98., 96. — Gewöhr Prothocoll... 1:15. No 99. 1711. december 31.
- ¹⁷ Gerevich László, Gótikus házak Budán. — Bud. Rég. XV (1950) 204.
- ¹⁸ A „Reminade” szó jelentése G. Rigutini — O. Bulle olasz-német szótára (Neues italienisch-deutsches und deutsches-italienisches Wörterbuch. Mailand, 1897.) szerint: „+remenato = kleiner (nur ein Kreisviertel betragender) Bogen; Entlastungsbogen.”
- ¹⁹ Budai lt. — Zaiger über die Vöstung... 1696. — No 33. és Gewöhr Protocoll. A házat a török uralom alóli felszabadítás után Heisler generális kapta ingyen. Tőle vásárolta meg Schweidler. 1742-ben Zichyné Berényi Erzsébet vette meg 5000 forintért, tőle pedig 1751-ben Padányi Bíró Márton veszprémi püspök, aki a házat átépíttette.
- ²⁰ Budai lt. — Alkamarási számadás mellékletek, 1702. N: 12. Verzeichnus. Über den vom Franz Zillig Anno 702 Zue dem Rathhauses Gebeü geliferten Frischen Donausanth. (december 31. Hölbling)
- ²¹ Budai lt. — Alkamarási számadás mellékletek, 1702. N: 20. Specification. Deren Jenigen Zügel, welche Anno 1702. von Rüdiger Caspar Keppeler zu dem Rathausz gebaw erfolgt unndt verwendet worden. (december 31. Hölbling).
- ²² Nyitrai Elek, Építkezések és téglaegetők Budán a szatmári békét követő korban. — Építészettörténeti és Elméleti Közlemények. 1954. 41., — valamint Ilosfai József szíves közlése.
- ²³ Budai lt. — Alkamarási számadás mellékletek, 1702. N: 19. Verzeichnus über unterschiedliche Mauer- undt Handtlanger Arbeith auch verrichten Führen bey dem Rathausz gebaw, 1702. (december 31. Hölbling) — N: 21. Specification Unterschiedlicher Zimmer undt Handtlanger arbeit, so Anno 1702 bey dem Rathausz-Gebaw, Extra des Contracts verrichtet worden. (december 31. Garthner) — 1703. N: 10. január 31. Garthner elszámolása a város ház építéséhez 1702-ben feldolgozott építőfákról (Floszbaum). — 1702. N: 2., 10., 16. — Statt Ober Cammer Ambtsrechnungen, számadási mellékletek, 1703. február 21. Wiszer András vaskereskedőnek ekkor fizették ki az 1702-ben szállított árukért a számláját. A városháza építéséhez augusztus 2 — december 16-ig vásároltak tőle.
- ²⁴ Az építkezés lefolyására vonatkozó adatok legnagyobb része a 23. jegyzetben idézett iratokból való.
- ²⁵ Budai lt. — Alkamarási számadás mellékletek, 1703. január 20. Litt. E. — Garthner a várostól munkájáért még 20 forintot követelt, ehelyett kapott 4 akó bort.
- ²⁶ Minden valószínűség szerint a kocsmá ajtajáról van szó, amely a mai Tárnok utcára nyílt.
- ²⁷ Budai lt. — Statt Ober Cammer Ambtrechnungen, számadási mellékletek, 1703. augusztus 25. — Ekkor fizettek ki Spielbielernek az előző évben végzett munkájáért 3,25 forintot.
- ²⁸ Nagy István, Buda város gazdálkodása és adósságai a XVIII. század első felében. — Tanulmányok Budapest múltjából, XII (1957) 62—64.
- ²⁹ Budai lt. — Statt Ober Cammer Ambtrechnungen, számadási mellékletek, 1707. N: 189., 190., 191. Hölbling 67,57, Vogl pedig 9,45 forintot kapott a munkájáért. — Alkamarási számadás mellékletek, 1707. N: 10. — Tanácsülési jegyzőkönyv, 1707. július 29.
- ³⁰ Budai lt. — Alkamarási számadás mellékletek, 1707. N: 9.
- ³¹ Budai lt. — Statt Ober Cammer Ambtrechnungen, 1709. N: 132., 186., 266. — Tanácsülési jegyzőkönyv, 1710. június 6. — Vályi András, Magyar Országának leírása. Buda. 1796. I. 331.
- ³² Schmall, i. m. az építésre vonatkozóan téves megállapításokat tett. — Budai lt. — Statt Ober Cammer Ambtrechnungen, 1714, 1715. A kőműves ekkor is Hölbling, a kőfaragó Vogl volt. A szobrászati munkát Hörger Antal, a festőt („malerey in der Rath Capel”) Landtrachtinger Gáspár János végezte.
- ³³ Statt Ober Cammer Ambtrechnungen, 1723, 1724.
- ³⁴ Statt Ober Cammer Ambtrechnungen, 1770—1772.
- ³⁵ Budai lt. — Zaiger über die Vüstung und Wasser Statt, 1696.

ANGABEN ZUR BAUGESCHICHTE DES RATHAUSES VON BUDA

Die Stadt Buda erhielt am 30. Juni 1688 von der Kameralinspektion zwei Grundstücke zum Bau eines Rathauses. Auf beiden Grundstücken standen gute Mauern und gewölbte Räumlichkeiten zur Verfügung und beide waren auch unterkellert. Der Stadtrat dürfte demnach wahrscheinlich massive, noch im Mittelalter gebaute Häuser in Besitz genommen haben. Die Fassade der Häuser lag nicht nach der heutigen Szentháromság-Gasse zu, sondern die eine blickte auf die Úri-Gasse, die andere auf die Tárnok-Gasse. Die Grösse der Grundstücke entspricht im allgemeinen den heutigen Massen. Den guten und brauchbaren Zustand des auf die Tárnok-Gasse blickenden Gebäudes beweist auch, dass die zur Stadtverwaltung benötigten Räumlichkeiten — unmittelbar nach der Inbesitznahme — durch verhältnismässig geringe Wiederherstellungs- und Verbesserungsarbeiten gesichert werden konnten. Diese Arbeit führte der kaiserliche Baumeister Venerio Ceresola durch. Im Zuge der von ihm verrichteten Herstellungsarbeiten war das Ziel nicht der Bau eines repräsentativen Rathauses, sondern die Verrichtung der allernötigsten Arbeiten im stark beschädigten Gebäude: vor allem die Ausbesserung und Ergänzung der beschädigten Gewölbe. Ceresola hat vor allem im Erdgeschoss acht gewölbte Räumlichkeiten hergestellt, jedoch befanden sich — wie dies aus den erhalten gebliebenen Verrechnungsschriften hervorgeht — auch im Stockwerk brauchbare Räume. Das Gebäude kam — wenn auch nur provisorisch — vor dem 15. Oktober 1689 unter Dach. In den folgenden Jahren wurden am Rathaus nur kleinere Ausbesserungen vorgenommen. Mit der völligen Wiederherstellung des Gebäudes wurde erst im Jahre 1702 begonnen.

Die auf die im Juni des Jahres 1702 begonnenen Bauarbeiten sich beziehenden Angaben blieben im Archiv der Hauptstadt in den Verrechnungen des Kämmerers und des Vizekämmerers, in den Beilagen der Rechnungen, sowie in den Sitzungsprotokollen erhalten. Mit Hilfe dieser Angaben kann nicht nur der Zeitpunkt für den Beginn der Arbeit und der Name jener, die die Arbeit verrichteten, festgestellt werden, sondern auch die Menge der geleisteten Arbeit (mit der Baumaterialverwendung und dem Kostenaufwand zusammen) und deren Ort, es bietet sich sogar eine Möglichkeit dazu, dass wir den Zustand vor den Bauarbeiten, also auch die mittelalterlichen Teile bestimmen können, welche die Belagerungskämpfe überstanden haben. Bezüglich der Bauarbeiten ist der mit Johann Hölbling, dem Leiter des Baues geschlossene Vertrag die wichtigste Quelle. Den archivarischen Daten nach

lässt sich beweisen, dass im Zusammenhang mit dem Rathausbau vom Jahre 1702 dem Baumeister Venerio Ceresola weder in der Leitung der Bauarbeiten, noch bei der Planung der Fassade oder bei der Ausbildung ihrer italienisch-barocken Architektur irgendeine Rolle zugefallen ist.

Im Jahre 1702 wurde nur das Gebäude in der Tárnok-Gasse umgebaut. Das zum Umbau gelangte Gebäude war aber nicht L-, sondern U-förmig. Den Hof schloss von Westen her der an der Stelle des heutigen Haupttreppenaufganges bestandene Gebäudeteil, dessen östliche Mauer mit der heutigen Mauer übereinstimmt, ab. Die westliche war hingegen die Fortsetzung der Mauer des von dem Toreingang gerechneten zweiten Raumes. Aus dem Text des Vertrages geschlossen, kann auch die Möglichkeit aufgeworfen werden, dass im Mittelalter die zwei Hofflügel des heutigen Gebäudes mit den alten mittelalterlichen Gebäuden, welche sich dem heutigen Gebäude von Süden her anschliessen, zusammengehangen haben. Der Gebäudeflügel in der Szentháromság-Gasse, ein Teil der heutigen Hauptfassade lässt sich auch trotz des vielen Umbaus von den Hofflügeln absondern. Diese Absonderung ermöglicht die Breite der bei der Berührung des Gebäudeflügels der Tárnok-Gasse mit dem Flügel der Szentháromság-Gasse auch heute noch bestehenden Mauer. Diese Breite ergibt sich aus den einstigen Feuermauern der beiden Gebäude. Die Hofmauer des Flügelgebäudes in der heutigen Szentháromság-Gasse geht aus der Mittellinie dieser breiten Mauer aus. Die östliche Abschlussmauer des Gebäudes in der Szentháromság-Gasse befand sich nicht an der Stelle der heutigen, sondern ist mit der breiten Mauer identisch, die die unter dem Erker liegende Räumlichkeit des heutigen Gebäudes in zwei Teile teilt. Die Verbindung der beiden Gebäude erfolgte bereits am Ende des Mittelalters.

Nach der Befreiung der Stadt im Jahre 1686 kümmerte man sich bei der Parzellierung der Grundstücke, der Aufnahme der Gebäudereste in erster Linie nicht um die Wahrung und Erhaltung der Traditionen, des alten Grundstücksystems, sondern man trachtete das Stadtgebiet — im Interesse der Sicherung des zu erwartenden Grundbucheinkommens — derart aufzuteilen, dass auf den parzellierten und beanspruchbaren Grundstücken sich nützliche und brauchbare Gebäude oder Gebäudereste befinden sollen. So entstanden die dem heutigen Gebäude von Süden sich anschliessenden beiden Grundstücke (die zu den Häusern der Familien Unger und Stettner gehörenden Grundstücke), welche das mittelalterliche einheitliche Gebäude bei

der Südmauer des Tores in der Tárnok-Gasse abgeschnitten haben. Der gebliebene Teil bildet hingegen mit dem Gebäude in der Szentháromság-Gasse eine Einheit. Das bei dem Treffpunkt der beiden Gebäude ursprünglich leer gebliebene Rechteck an der Ecke der Szentháromság- und Tárnok-Gasse war zur Zeit der Befreiung noch von Mauern abgeschlossen.

Die grösste Mauerarbeit beanspruchte bei dem Bau des Budaer Rathauses im Jahre 1702 der völlige Neuaufbau des Stockwerkes. Die Fassade sollte auf die Form des in der Úri-Gasse gestandenen Hauses des Oberintendanten Schweidler (heute Nr. 38) ausgebildet werden.

Der Bau wurde 1702, zu Weihnachten beendet. Es blieben aber noch ziemlich viele Arbeiten auch für die folgenden Jahre über. Diese verzögerten sich jedoch da die Stadt Jahre lang kein Geld für

die Fortsetzung und Beendigung der Bauarbeiten hatte. Der Bau des Erkers wurde erst 1707 beendet und im neuen Sitzungssaal im Stockwerk die erste Sitzung am 6. Juni 1710 abgehalten. 1714—15 wurde im Stockwerk des Rathauses eine Kapelle gebaut. Zu dieser Zeit wurde auch der kleine Turm über der Kapelle errichtet. Anlässlich der grossen Feuerbrunst in Buda im Jahre 1723 brannte auch das Rathaus ab. Bei der Wiederherstellung in den Jahren 1723—24 wurden an dem während des Baues im Jahre 1702 ausgebildeten Gebäude keine Änderungen vorgenommen. Auf Grund der Angaben des Baues im Jahre 1702 lässt sich feststellen, dass das heutige Gebäude (eines der repräsentativsten Gebäude des Burgviertels) viel mehr mittelalterliche Teile enthält, als dies bisher — ohne die archäologischen Forschungen — vorausgesetzt werden konnte.